

Джерело: Письменний В.В. Податковий аспект зміцнення власної дохідної бази місцевих бюджетів України // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2010. – №2. – С. 61–70.

Письменний Віталій

ПОДАТКОВИЙ АСПЕКТ ЗМІЦНЕННЯ ВЛАСНОЇ ДОХІДНОЇ БАЗИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ

На сучасному етапі українського державотворення на перший план виходять питання зміцнення власної дохідної бази місцевих бюджетів. Адже сьогодні рівень фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування досягнув свого критичного стану і потребує здійснення адекватних заходів з боку законодавчої та виконавчої гілок влади щодо його покращення. Безперечно, таку ситуацію можна виправдати безпрецедентними наслідками загальносвітової фінансово-економічної кризи, яка зачепила практично усі сфери суспільного життя й не оминула найнижчих ланок бюджетної системи. Проте основну причину необхідно шукати в неефективності управління місцевими фінансами, оскільки малий обсяг доходів місцевих бюджетів та їх формування за рахунок міжбюджетних трансфертів – проблеми, притаманні нашій державі ще з перших років її незалежності, коли були закладені фундаментальні першооснови інституту місцевого самоврядування.

Таким чином, *актуальність дослідження* сьогодні не викликає жодного сумніву. Більше того, питання формування місцевих бюджетів є предметом гострих наукових дискусій учених-економістів із загальносвітовим ім'ям. Зокрема, необхідно погодитись з непересічними поглядами *вітчизняних науковців* О. Д. Василика, В. М. Геєця, В. Г. Дем'янишина, В. В. Зайчикової, О. П. Кириленко, В. І. Кравченка, М. І. Кульчицького, І. О. Луніної, В. М. Опаріна, К. В. Павлюк, Ю. В. Пасічника, О. М. Піхоцької, Л. Л. Тарангул, І. Я. Чугунова, С. І. Юрія, а також сучасних *західних дослідників* місцевих фінансів Р. Берда, Ш. Бланкарта, Дж. Б'юкенена, Р. Масгрейва, Ю. Немеца, Д. Норта, Г. Райта, Дж. Стігліца, Х. Ціммермана щодо підвищення рівня фінансової децентралізації, оптимізації дохідної частини місцевих бюджетів та послаблення їх залежності від трансфертів з

державного бюджету. Натомість першочергового вирішення потребують питання реформування системи місцевого оподаткування, впровадження податку на нерухомість і поширення практики самооподаткування у контексті зміцнення власної дохідної бази місцевих бюджетів України.

Зважаючи на це, *мета статті* полягає в обґрунтуванні науково-теоретичних підходів щодо поліпшення власної дохідної бази місцевих бюджетів в умовах розвитку демократизму та ринкових трансформацій.

Практика фінансового забезпечення місцевого самоврядування в Україні, методика та прийоми, які застосовують для аналізу податкових надходжень до місцевих бюджетів, свідчать про відсутність належної оцінки ефективності справляння місцевих податків та зборів. Зокрема, представники наукових кіл, економісти-практики і громадські діячі висувають низку причин, які негативно впливають на якість податкового адміністрування, породжують численні форми та методи ухилення від оподаткування. Серед них слід виділити наступні:

- низька питома вага місцевих податків і зборів у структурі доходів місцевих бюджетів (близько 1%) об'єктивно не дає змоги забезпечити органи місцевого самоврядування достатніми фінансовими ресурсами для виконання функцій і завдань у межах їх компетенції;

- різноманіття місцевих податків і зборів з неоднорідною базою оподаткування призводить як до необхідності організації складного механізму їх справляння, так і невмотивованого зростання адміністративних витрат податкового апарату держави;

- наявність місцевих податків і зборів, витрати на адміністрування яких значно перевищують їх надходження до місцевих бюджетів (тобто окремі їх різновиди є збитковими, неефективними, недоцільними, а відтак потребують скасування);

- невисокий рівень добровільності сплати місцевих податків і зборів, спричинений обмеженою правовою свідомістю в переважній більшості платників, а також нерозумінням їх ролі та значення у фінансовому забезпеченні місцевого самоврядування;

– відсутність законодавчо встановленого механізму впровадження на місцевому рівні низки ексклюзивних платежів, які відіграють важливу фіскальну роль у наповненні місцевих бюджетів за кордоном (наприклад, податку на нерухоме майно);

– нерозвиненість самооподаткування мешканців територіальних громад як форми залучення коштів на добровільній основі за рішенням місцевого референдуму або загальних зборів громадян для фінансування разових цільових соціально-побутових заходів.

Однак дедалі очевиднішим стає той факт, що ця критика базується на емоційних і необґрунтованих переконаннях. Вона позбавлена глибокого аналізу фіскальних зв'язків у системі місцевих фінансів, усвідомлення реальних потреб органів місцевого самоврядування у фінансових ресурсах, необхідних для підтримання на належному рівні суспільного добробуту, регулювання темпів економічного та соціального розвитку регіонів. Із нашої точки зору, на ефективність справляння місцевих податків і зборів рівноцінно впливають як величина граничних розмірів їх ставок, так і кількісні параметри бази оподаткування. Крім того, значний вплив мають інституційна сфера, політичний клімат, інфляційні процеси, стабільність економічної ситуації в країні та її регіонах. Сукупність означених чинників формує середовище, де місцеві податки та збори є залежною складовою.

На рис. 1 подано динаміку надходження місцевих податків і зборів в Україні упродовж 1993–2008 рр. Практика формування дохідної частини місцевих бюджетів свідчить про зростання обсягу надходжень місцевих податків і зборів. Зокрема, від прийняття Декрету Кабінету Міністрів України “Про місцеві податки і збори” № 56-93 від 20 травня 1993 р. їх надходження коливалися від 310,1 тис крб у 1993 р. до 819,6 млн грн у 2008 р. Поштовхом до цих зрушень, незважаючи на скасування в 2000 р. збору за право використання суб'єктами підприємницької діяльності приміщень, пов'язаних з їх діяльністю, що знаходяться в центральній частині населеного пункту та в будинках, що є пам'ятками історії та культури, екскурсійно-туристичного збору (2001 р.), збору за проїзд по території прикордонних областей автотранспорту, що прямує за кордон (2003 р.), готельного збору (2003 р.), стало

поширення практики впровадження місцевих податків і зборів на основі рішень міських, селищних та сільських рад, підвищення граничних розмірів їх ставок, зменшення заборгованості зі сплати, посилення контрольних дій за справлянням.

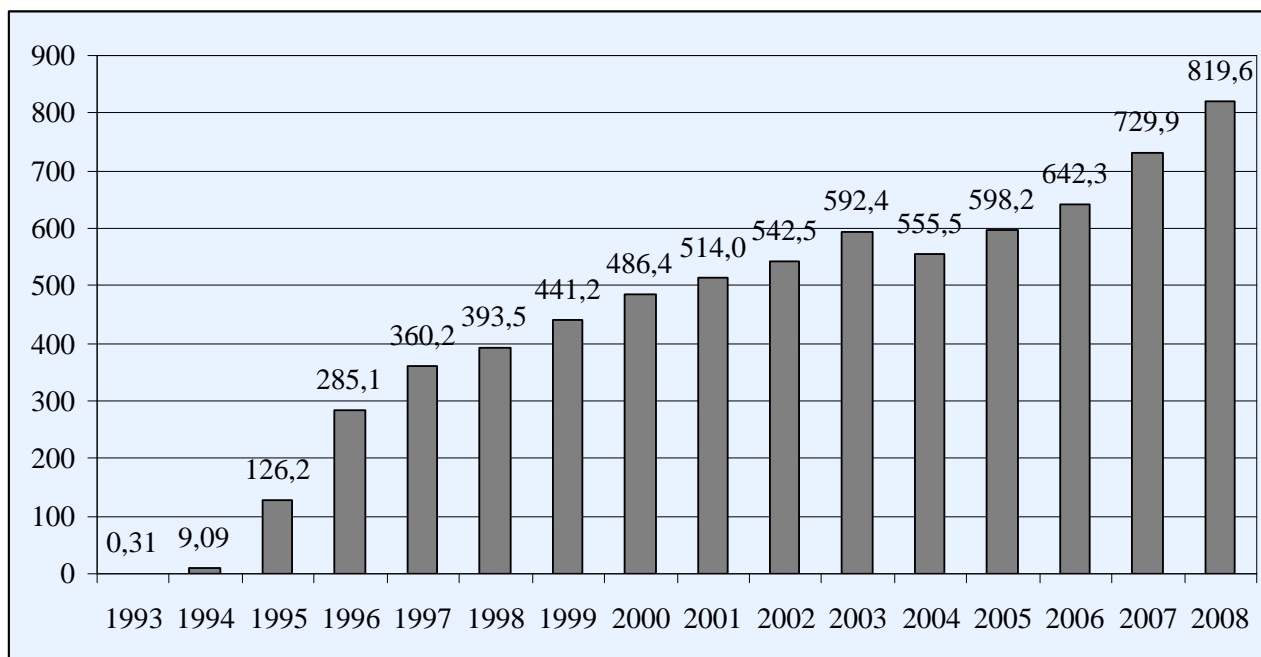

Рис. 1. Надходження місцевих податків і зборів в Україні упродовж 1993–2008 рр., млн грн*

Відтак у 2008 р. загальний обсяг надходжень місцевих податків і зборів, порівняно з аналогічним періодом 2007 р., зріс на 90,1 млн грн, або 12,3% за рахунок збільшення надходження ринкового збору (на 57,9 млн грн, або 13,2%), податку з реклами (на 13,8 млн грн, або 26,7 %), збору за право використання місцевої символіки (на 5,0 млн грн, або 29,2%), комунального податку (на 4,8 млн грн, або 2,9 %) й інших платежів. Така динаміка обумовлена не тільки поліпшенням економічної кон'юнктури в адміністративно-територіальних одиницях або якісними змінами у системі місцевого оподаткування. Слід також наголосити на зниженні рівня ухилення від оподаткування, зростанні ефективності податкового адміністрування та підвищенні якості роботи податкового апарату держави, зокрема відділів адміністрування платежів за землекористування та місцевих податків і

* Примітка. Побудовано на основі [1, с. 26; 2, с. 31; 3; 4, с. 102; 5; 6; 7], а також даних Міністерства фінансів України.

зборів у низових податкових інспекціях. Саме завдяки цьому упродовж останніх років надходження місцевих податків і зборів зросли за арифметичною прогресією.

На рис. 2 подано питому вагу місцевих податків і зборів у доходах та податкових надходженнях до місцевих бюджетів упродовж 1998–2008 рр.

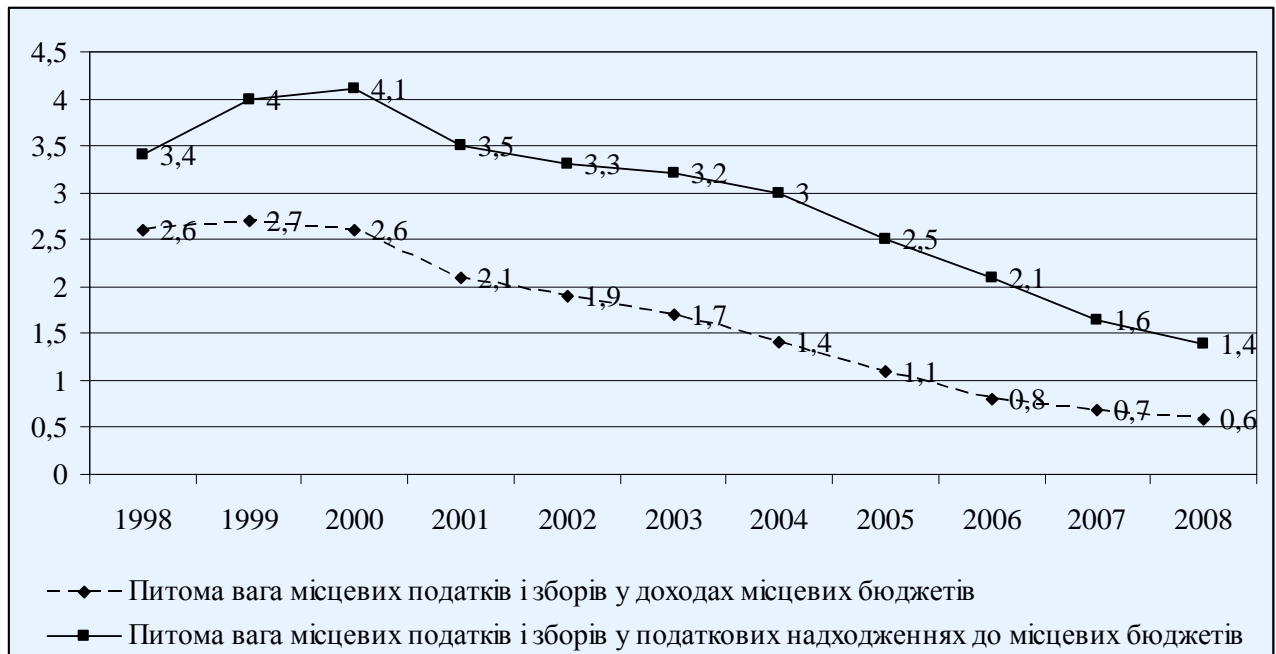

Рис. 2. Питома вага місцевих податків і зборів у доходах та податкових надходженнях до місцевих бюджетів упродовж 1998–2008 рр., %*

Наведені статистичні дані свідчать, що місцеві податки та збори не відіграють важливої фінансової ролі в наповненні місцевих бюджетів як, наприклад, локальні податкові платежі за кордоном. Зокрема, упродовж 1998–2008 рр. їх питома вага коливалася від 2,6% у 1998 р. до 0,6% у 2008 р. (при цьому питома вага місцевих податків і зборів у податкових надходженнях до місцевих бюджетів становила відповідно 3,4% і 1,4%). Натомість основними джерелами наповнення місцевих бюджетів протягом досліджуваного періоду були податок з доходів фізичних осіб, питома вага якого в 2008 р. становила 33,7%, плата за землю (4,9%), а також низка інших загальнодержавних податкових платежів [6]. Зазначені цифри підтверджують критичний стан фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування, що

* Примітка. Побудовано на основі [1, с. 26, 39; 2, с. 31, 40; 3; 4, с. 102; 5; 6; 7], а також даних Міністерства фінансів України.

негативно позначається на рівні виконання конституційно закріплених за ними обов'язків та якості наданих суспільно значимих благ і послуг.

Однак, оцінюючи роль та значення місцевих податків і зборів у доходах місцевих бюджетів, не варто зневажати тим фактом, що вони є, головним чином, міськими податковими платежами. Так, упродовж 1993–2008 рр. переважна більшість коштів від їх загальної суми надходила до бюджетів великих міст (наприклад, Дніпропетровська, Донецька, Запоріжжя, Києва, Луганська, Одеси, Харкова та Хмельницького), до того ж, значно перевищуючи загальнодержавний показник. Аналогічно за окремими сільськими населеними пунктами через нерівномірний географічний розподіл об'єктів оподаткування надходження місцевих податків і зборів були малими. Зокрема, їх питома вага в структурі доходів абсолютної більшості селищних та сільських бюджетів не перевищувала 1% у зв'язку з відсутністю надходжень тих платежів, що є обов'язковими для впровадження органами місцевого самоврядування, а саме: комунального податку, ринкового збору, зборів за видачу дозволу на розміщення об'єктів торгівлі та сфери послуг, за припаркування автотранспорту, за видачу ордера на квартиру й інших.

Дані аргументи підтверджують необхідність революційних змін у системі місцевого оподаткування, що зводяться до:

- розширення бази оподаткування місцевих податків і зборів за рахунок поширення реального податкового навантаження на платників, котрі практикують ухилення від оподаткування;

- вирівнювання умов місцевого оподаткування шляхом скасування безпідставних податкових пільг;

- підвищення фіскальної ролі місцевих податків і зборів за рахунок збільшення граничних розмірів податкових ставок тих платежів, які не впливають на здійснення заощаджень та інвестицій;

- зменшення вартості податкового адміністрування з урахуванням необхідності досягнення збалансованості між обсягом надходжень місцевих податків і зборів, а також витратами податкового апарату держави;

– усунення суперечностей у податковому законодавстві шляхом прийняття Податкового кодексу України, що дасть змогу об'єднати масив нормативно-правових документів, які регламентують порядок впровадження та механізм справляння місцевих податків і зборів.

Таким чином, реформа системи місцевого оподаткування в Україні назріла, тому повинна мати форму цілісної стратегії. При цьому її слід розглядати як не достатню умову, а необхідну складову проведення скоординованої політики економічного зростання. Для реалізації цього складного завдання потрібна, насамперед, політична воля керівництва держави до зміни принципів відносин між двома системами публічної влади: державними органами влади й органами місцевого самоврядування. Зрозуміло, що без активної участі в цій роботі вчених, економістів, політиків і громадськості розв'язати проблеми місцевого оподаткування буде складно, втім розпочинати роботу в цьому контексті потрібно тепер.

Зміцнити власну дохідну базу місцевих бюджетів, а відтак нівелювати негативні наслідки кризових явищ в системі місцевих фінансів нашої держави можна шляхом впровадження податку на нерухомість, який у переважній більшості зарубіжних країнах розглядається саме як місцевий податковий платіж. З огляду на характерні риси становлення та розвитку підсистеми майнового оподаткування майже в 130 країнах світу податок на нерухомість визначається позитивними чинниками, а саме:

– обсяги надходжень фінансово стабільні та передбачувані завдяки щорічному оновленню реєстру нерухомого майна;

– база оподаткування територіально закріплена та її неможливо перемістити з метою ухилення від оподаткування;

– диференціація податкових ставок мінімізує ризик міграції мешканців до інших територіальних громад;

– забезпечується реалізація принципу вигоди щодо фінансування суспільних послуг на місцевому рівні;

- простота та прозорість в адмініструванні, оскільки об'єкти оподаткування можна легко обліковувати;

- виконує роль податку на багатство через систему пільг і механізм справляння.

Зважаючи на переконливі аргументи на користь впровадження в Україні податку на нерухомість, його справляння на місцевому рівні потребуватиме вирішення наступних спірних питань. По-перше, відповідно до Закону України “Про систему оподаткування” від 25 червня 1991 р. № 1251-ХІІ цей платіж належить до загальнодержавних податків, тому необхідно внести зміни та доповнення у нормативно-правове поле нашої держави. По-друге, ще до введення його в дію потрібно провести всеосяжну (в основному організаційно-технічну) підготовчу роботу щодо побудови системи масової оцінки об'єктів нерухомого майна житлового фонду. По-третє, враховуючи той факт, що податок на нерухомість є потужним інструментом формування дохідної бази місцевих бюджетів за кордоном, слід здійснити заходи у сфері деконцентрації державної влади та фінансової децентралізації.

Тим часом на фоні негативних наслідків загальносвітової фінансово-економічної кризи впровадження в Україні податку на нерухомість передбачає розв'язання наступних завдань:

- оскільки податок на нерухомість пов'язаний із інфляційними процесами, а його база оподаткування характеризується певною статичністю, то без періодичного перегляду граничних розмірів податкових ставок надходження цього платежу може значно відставати як від витрат адміністративних податкових органів, так і видатків місцевих бюджетів;

- проблемним є питання, пов'язане з визначенням кола осіб, які мають сплачувати податковий платіж за орендовані об'єкти нерухомості житлового фонду. Тобто, якщо його справлятимуть із власників нерухомості, то останні будуть намагатися “перекласти” частину податкового навантаження на орендарів, що може негативно вплинути на розвиток ринку нерухомості;

– з огляду на низький рівень доходів у переважній більшості мешканців населених пунктів, забезпеченість житлом нижче від фізіологічних потреб і соціальних норм, сплату цього платежу необхідно покласти на платників з доходами, вищими від прожиткового мінімуму, а відтак впровадити систему податкових пільг для соціально незахищених верств населення.

Враховуючи сучасний стан і перспективи розвитку ринку нерухомості в Україні, необхідно чітко окреслити часовий період, у межах якого потрібно здійснити перехід до оподаткування нерухомості. На нашу думку, він має не перевищувати трьох років і складатися з кількох етапів. Зокрема, на першому етапі слід провести експеримент із впровадження податку на нерухомість у різних за географічним розташуванням й економічним потенціалом регіонах (наприклад, у Вінницькій, Волинській, Донецькій, Миколаївській, Тернопільській, Харківській, Чернівецькій і Черкаській областях). Під час другого етапу потрібно здійснити повноцінний перехід до впровадження цього платежу в усіх адміністративно-територіальних одиницях за напрямками, поданими в табл. 1. При цьому податок на нерухомість має стати інструментом справедливого перерозподілу суспільно значимих благ і послуг, а не важелем, спрямованим проти власника та власності.

Таблиця 1

Напрямки підготовки до впровадження в Україні податку на нерухомість [8, 40]

Напрямки	Характеристика
Побудова нормативно-правового поля	Розроблення та прийняття Закону України “Про податок на нерухомість”. Внесення змін і доповнень у податкове законодавство
Здійснення матеріально-технічного і кадрового забезпечення	Забезпечення комп’ютерною та оргтехнікою. Підготовка кваліфікованого персоналу для ведення реєстру об’єктів нерухомості житлового фонду та роботи з громадськістю
Створення реєстру нерухомості та розробка програмного забезпечення	Створення автоматизованої системи оподаткування нерухомості. Збір, введення, опрацювання й аналіз даних про об’єкти нерухомості житлового фонду та їх власників
Здійснення аналітичних розрахунків	Аналіз результатів впровадження податкового платежу за групами платників й об’єктами оподаткування
Проведення роботи з громадськістю	Широкомасштабна масово-роз’яснювальна робота серед населення. Моніторинг громадської думки щодо впровадження податку на нерухомість

У той же час, для переходу до оподаткування нерухомого майна необхідно сформулювати низку передумов. Насамперед, для побудови в Україні ефективної підсистеми майнового оподаткування слід активно розвивати ринок нерухомості шляхом його лібералізації, у т. ч. виведення з “тіньового” сектору економіки. Якщо у великих містах він функціонує достатньо стабільно, то в сільських населених пунктах об’єкти нерухомості житлового фонду продають здебільшого епізодично, що не дає реальних можливостей для визначення ринкових цін на нерухоме майно. Відтак впровадження податку на нерухомість у найближчій перспективі дасть змогу продемонструвати доцільність справляння даного платежу та виявити проблемні питання, що потребуватимуть нагального вирішення. Невиконання цих й інших умов може призвести до побічних проблем, окрім тих, які сьогодні є в зарубіжних країнах із давніми традиціями цього виду оподаткування.

Важливим кроком на шляху до зміцнення власної дохідної бази місцевих бюджетів України є поширення практики самооподаткування мешканців територіальних громад. Слід зазначити, що цей вид мобілізації фінансових ресурсів не новий для системи місцевих фінансів нашої держави. Так, на початку 1980-их рр. з метою залучення додаткових коштів для фінансування заходів з благоустрою та соціально-культурного розвитку сіл прийнято Указ Президії Верховної Ради Української РСР “Про самооподаткування сільського населення” від 23 квітня 1984 р. № 6853-Х, який законодавчо врегулював функціональний механізм цієї форми оподаткування. Відповідно до його положень організацію самооподаткування сільського населення було доручено сільським радам, а рішення щодо його проведення – загальним зборам громадян [9]. При цьому виконавчі комітети сільських рад мали забезпечити мобілізацію сум платежів із самооподаткування, своєчасну здачу коштів до кредитно-розрахункових установ, проведення заходів з благоустрою та соціально-культурного розвитку сільських населених пунктів. До позитивних ознак даного нормативно-правового документа необхідно віднести порядок, згідно з яким декілька сільських рад мали право здійснювати спільні заходи за рахунок платежів із самооподаткування (у цьому разі кожна рада, що брала участь у таких заходах, мала прийняти відповідне рішення).

На жаль, сьогодні в Україні залучення фінансових ресурсів у формі самооподаткування не набуло широкого розповсюдження. Як виняток, можна привести сплату платежів на благоустрій і впорядкування кладовищ у м. Чернівці*. Зокрема, в 2008 р. до міського бюджету надійшло 36,1 тис грн коштів із самооподаткування, що на 15,1 тис грн, або 41,8% менше, ніж у 2007 р. Більшу частину фінансових ресурсів було використано на ремонт проїздів у секторах центрального кладовища та виконання робіт зі знесення аварійних дерев на кладовищах. Відтак за весь період існування цієї форми оподаткування в м. Чернівці платники податків сплатили 339,7 тис грн. При цьому найменша сума коштів із самооподаткування надійшла в 2001 р. (28,6 тис грн), а найбільша – у 2007 р. (51,2 тис грн). Зважаючи на те, що в м. Чернівці проживає 184 тис чол, котрі підлягають самооподаткуванню, до міського бюджету щороку мало надходити близько 200 тис грн. Такий стан справ можна пояснити як відсутністю належного контролю зі сплати платежів на благоустрій та впорядкування кладовищ, так і низьким рівнем податкової культури в переважній більшості мешканців м. Чернівці.

Натомість загальносвітовий досвід яскраво свідчить про позитивні ознаки цієї форми оподаткування, оскільки в багатьох зарубіжних країнах муніципалітети на добровільній основі безпосередньо або шляхом референдуму можуть впроваджувати додаткові платежі для фінансування суспільно значимих благ і послуг (наприклад, будівництво доріг, заощення тротуарів, освітлення вулиць, газифікація, водопостачання тощо). Поширення в Україні практики самооподаткування мешканців територіальних громад є об'єктивною необхідністю, покликаною неспроможністю податкових органів мобілізувати достатній обсяг податкових надходжень для забезпечення економічних і соціальних потреб територіальних громад. Тому з метою залучення додаткових коштів для фінансування заходів із благоустрою та соціально-культурного розвитку населених пунктів, а також піднесення рівня життя і побуту їх мешканців необхідно розробити

* *Примітка.* На основі результатів місцевого референдуму від 16 квітня 2000 р. і рішення XIV сесії Чернівецької міської ради XXIII скликання “Про самооподаткування громадян м. Чернівці” від 18 травня 2000 р. № 276 було впроваджено збір коштів на фінансування робіт із благоустрою та впорядкуванню міських кладовищ.

чіткий механізм цієї форми оподаткування, визначити граничні розміри платежів, організацію їх справляння та напрями використання органами місцевого самоврядування.

Вважаємо, що поширити в Україні практику самооподаткування мешканців територіальних громад слід за напрямками, узагальненими на рис. 3.

Рис. 3. Напрями поширення в Україні практики самооподаткування мешканців територіальних громад [10, 34]

Аналізуючи перший напрям поширення в Україні практики самооподаткування мешканців територіальних громад, слід зазначити, що відповідно до ст. 69 Закону України “Про місцеве самоврядування в Україні” від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР органи місцевого самоврядування за рішенням зборів громадян можуть впроваджувати місцеві збори на засадах добровільного самооподаткування [11]. При цьому дані органи приймають відповідні рішення, що є тими нормативно-правовими документами, на яких базуються процедурні питання цієї форми оподаткування. Відтак для недопущення фактів зловживань і корупції

при справлянні та надходженні платежів із самооподаткування необхідно прийняти законодавчий акт “Про самооподаткування мешканців територіальних громад”, а також внести зміни у бюджетно-податкове законодавство.

На думку вітчизняних науковців, у зв’язку з недостатнім фінансуванням, демографічною кризою та соціальними проблемами проваджувати самооподаткування в сільських населених пунктах поки що надто зарано. Однак історично склалося так, що ця форма мобілізації фінансових ресурсів для них найприйнятніша, оскільки за її допомогою можна залучити додаткові кошти для фінансування цільових соціально-побутових заходів. Тому для організації адміністрування платежів із самооподаткування необхідно забезпечити органи місцевого самоврядування відповідними матеріально-технічними ресурсами та кваліфікованим персоналом.

Як показано на рис. 3, один із напрямів підготовки до поширення в Україні практики самооподаткування мешканців територіальних громад – широкомасштабна ідеологічна та просвітницька діяльність серед населення. При цьому регулярне проведення прес-конференцій і брифінгів для засобів масової інформації, організація сеансів телефонного зв’язку “гаряча лінія” та засідань “круглого столу”, вивчення й аналіз громадської думки дадуть змогу спрогнозувати фінансові результати впровадження платежів із самооподаткування. Не менш важливим є залучення вітчизняних учених-економістів до розробки прикладних досліджень у цій сфері.

Підсумовуючи напрями поширення в нашій державі практики самооподаткування, слід відзначити, що ініціатива проведення місцевого референдуму з питань впровадження та використання платежів із самооподаткування може належати, з одного боку, міським, сільським і селищним радам, виборчим об’єднанням й іншим громадським організаціям, статuti яких передбачають участь у виборах або референдумах, а з іншого – мешканцям територіальних громад, котрі мають право брати участь у місцевому референдумі. При цьому рішення про проведення референдуму повинні приймати місцеві ради, в яких вказується дата проведення та коло питань, що виносяться на розгляд. Відтак

для забезпечення гласності дане рішення має бути опубліковане в засобах масової інформації.

Насамкінець слід зазначити, що відсутність комплексних науково теоретичних підходів і практичних заходів щодо зміцнення власної дохідної бази місцевих бюджетів України потребують здійснення подальших наукових розвідок у цій сфері. Адже діюча в нашій державі система фінансового забезпечення місцевого самоврядування потребує вдосконалення відповідно до загальноприйнятих принципів, закладених у Європейській хартії місцевого самоврядування. Найефективніше вирішення вказаних проблем можна здійснити тільки шляхом структурного реформування системи місцевих фінансів. У цьому контексті показовий приклад розвинутих країн світу, де муніципальні утворення, що опираються на власні фінансові ресурси, є стабілізатором суспільно-політичного ладу в державі. Тому достатнє фінансове забезпечення місцевого самоврядування – найбільш прагматичний крок на шляху до матеріалізації конституційних гарантій суверенітету та побудови гнучкої демократичної системи влади на місцевому рівні.

Література:

1. Бюджет України 2000 : стат. збірн. / Під керівн. А. А. Максюті та І. Я. Чугунова. – К. : Міністерство фінансів України, 2001. – 265 с.
2. Бюджет України 2002 : стат. збірн. / Під керівн. А. І. Мярковського та І. Я. Чугунова. – К. : Міністерство фінансів України, 2003. – 265 с.
3. Бюджет України 2005 : стат. збірн. [Електронний ресурс]. – К.: Міністерство фінансів України, 2006. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/control/uk/archive/docview?typeId=64867>.
4. Бюджет України 2006 : стат. збірн. – К. : Міністерство фінансів України, 2007. – 301 с.
5. Звіт про виконання Зведеного бюджету України станом на 1 січня 2008 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rada.gov.ua:8080/pls/zweb_n/webproc34?id=&pf3511=32410&pf35401=121566.
6. Звіт про виконання Зведеного бюджету України станом на 1 січня 2009 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc34?id=&pf3511=35138&pf35401=140680.
7. Зведений бюджет України у 1992–2008 роках [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.gov.ua/control/uk/localfiles/display/operativ/operativ2005/fin/fin_ric/fin_u/2003.html.
8. Письменний В. В. Перспективи впровадження в Україні податку на нерухомість / В. В. Письменний // Теорія & практика ринків. – 2009. – № 2. – С. 36–50.
9. Указ Президії Верховної Ради Української РСР “Про самооподаткування сільського населення” від 23 квітня 1984 р. № 6853-Х [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=6853-10>.
10. Письменний В. В. Самооподаткування: історичний досвід та сучасні проблеми / В. В. Письменний // Світ фінансів. – 2008. – № 3. – С. 30–36.
11. Закон України “Про місцеве самоврядування в Україні” від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=280%2F97-%E2%F0>.